

Michael Morys-Twarowski  
Uniwersytet Jagielloński, Kraków

## Losy chłopskiej rodziny Lipów ze Śląska Cieszyńskiego do 1918 roku i jej droga do polskiej narodowości

Kształtowanie się nowoczesnej świadomości narodowej na Śląsku Cieszyńskim przykuwało uwagę wielu badaczy i doczekało się ogromnej literatury<sup>1</sup>. W moim artykule chciałbym spojrzeć na to, jak chłopci poczuli się częścią wspólnoty narodowej, ukazując zagadnienie przez pryzmat tylko jednej rodziny i proponując swojego rodzaju *case study*. Ścisłej rzecz ujmując, skupię się na losach braci Pawła (1846–1917) i Franciszka (1848–1936) Lipów, których drogi życiowe bardzo się od siebie różniły, a mimo to obu można zaliczyć do uświadomionych narodowo Polaków. Niewątpliwie opracowanie ich biogramów jest jak najbardziej wskazane, zwłaszcza, że dotychczasowa literatura ledwie o nich wspominała<sup>2</sup>. Sądzę przy tym, że zdecydowanie lepiej opowiedzieć o braciach Lipach, osadzając ich losy w kontekście historii całej rodziny.

Lipowie, wywodzący się z Kalembic pod Cieszynem (obecnie znajdujących się w granicach miasta), zaliczali się w XIX wieku do rodzin siedlacych, czyli do górnej warstwy śląskocieszyńskiego chłopstwa.

<sup>1</sup> Podstawowe wskazówki bibliograficzne podają: J. Gruchała, *Stan i potrzeby badań nad historią Śląska Cieszyńskiego w drugiej połowie XIX i na początku XX w. (do 1920 r.)*, [w:] *Stan i potrzeby badań nad dziejami Śląska Cieszyńskiego*, red. I. Panic, Cieszyn 2000, s. 79–84; D. Gawrecki, *Polska, czeska i niemiecka historiografia wobec problematyki narodowościowej na Śląsku Austriackim w XIX w. (do 1914 r.)*, [w:] *Przełomy historii*, Toruń 2000, s. 271–286.

<sup>2</sup> K. Morys, *Z przeszłości Bobrka*, „Głos Ziemi Cieszyńskiej” 1987, nr 20; M. Morys-Twarowski, *Krąg rodzinny Marii Lipa (1830–1920). Ze studiów nad genealogią chłopską na Śląsku Cieszyńskim*, „Pamiętnik Cieszyński” 2005, t. 20; L. Miękina, *Po bobreckich śladach... W stulecie powstania cmentarza, kościoła, seminarium nauczycielskiego w Bobrku koło Cieszyna*, Cieszyn 2010, s. 36–37, 42.

Z tego powodu mam nadzieję, że niniejszy artykuł stanie się także kolejną cegiełką w badaniach nad elitami chłopskimi Księstwa Cieszyńskiego<sup>3</sup>. Warto w tym miejscu podkreślić, że dzieje tego regionu cechowały się swoją specyfiką<sup>4</sup>, dlatego też ustalenia bogatej literatury poświęconej polskiemu chłopstwu w odniesieniu do Śląska Cieszyńskiego należy traktować w zasadzie jedynie jako materiał porównawczy<sup>5</sup>.

Rodzina Lipów, jak wspomniano, mieszkała w Kalembicach. Była to wieś szlachecka, dopiero w 1792 roku wykupiona przez Komorę Cieszyńską<sup>6</sup>. Stanowi to dość duży problem dla badacza, ponieważ początkowo sporządzano spisy powinności chłopskich (urbarze) i zakładano księgi gruntowe tylko dla wsi książęcych. Pierwszym znanym przedstawicielem rodu Lipów z Kalembic był Grzegorz Lipa, urodzony przypuszczalnie około 1665–1670 roku. Wprawdzie nazwisko *Lipa* – w zlatynizowanej wersji *Lipus* – pojawia się na Śląsku Cieszyńskim już pod koniec XVI wieku<sup>7</sup>, ale trudno łączyć je z Grzegorzem Lipą, który mógł nawet pochodzić spoza Księstwa Cieszyńskiego<sup>8</sup>. Większość życia

<sup>3</sup> Z dotychczasowej literatury poświęconych genealogii rodzin chłopskich na Śląsku Cieszyńskim zob.: L. Novák, *Ondra Foltýn a jeho rod na Karvínku*, „Těšínsko” 1960, nr 11, s. 11–15; E. Guziur, *Rodowód Guziurów 1750–1975. Publikacja wydana z okazji zjazdu rodzinnego 25.10.1975 w Cieszynie*, Cieszyn 1975; J. Pilch, *Ustrońska rodzina Lipowczanów*, „Pamiętnik Ustroński”, 1992, t. 5, s. 59–73; J. Sztefek, *Niektóre gałęzie drzewa genealogicznego rodziny Szczepańskich*, „Pamiętnik Ustroński”, 1993, t. 6, s. 13; tenże, *Kilka przyczynków do drzewa genealogicznego rodziny Śliwków z Polany*, „Pamiętnik Ustroński”, 1995, t. 8, s. 11–12; tenże, *Drzewo genealogiczne Józefa Pilcha*, „Pamiętnik Ustroński”, 1998, t. 9, s. 24–26; A. Żurek, *Chłopska genealogia*, „Kalendarz Cieszyński 2001”, Cieszyn 2000, s. 60–63; W. Sosna, *Ród Michejdów*, „Ziemia Śląska”, 2001, t. 5, s. 43–59; M. Morys-Twarowski, *Krąg rodzinny Marii Lipa...*, s. 11–15; tenże, *Przyczynek do genealogii Franciszka Śniegonia, biskupa-sufragana wrocławskiego*, „Śląski Kwartalnik Historyczny «Sobótka»” 2010, nr 4, s. 497–504; M. Bogus, *Kotulowie i ich działania oświatowe na Śląsku Cieszyńskim w XIX i XX wieku*, Ostrava 2006, s. 91–116. Por. M. Morys-Twarowski, *Szukając przodków „stela”. Amatorska genealogia na Śląsku Cieszyńskim*, [w:] *Dziedzictwo kulturowe jako klucz do tożsamości pogranicza polsko-czeskiego*, red. H. Rusek, A. Pieńczak, J. Szczyrbowski, Cieszyn-Katowice-Brno 2010, s. 140–148.

<sup>4</sup> Szerzej o specyfice Śląska Cieszyńskiego w: M. Morys-Twarowski, *Śląsk Cieszyński – fałszywe pogranicze?*, [w:] *Pongo*, t. 2: *Szkice o pograniczu*, red. L. Bukowiecki, R. Chymkowski, M. Czernomazowicz, M. Mostek, Warszawa 2010, s. 76–81.

<sup>5</sup> Najważniejsze publikacje omawia M. Łuczewski w: *Chłop polski w teorii i praktyce*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych”, 2004, t. 69, s. 169–190.

<sup>6</sup> R. Kneifel, *Topographie des kaiserl. königl. Anthells von Schlesien*, cz. 2, t. 1, Brünn 1804, s. 222; G. Biermann, *Geschichte des Herzogthums Teschen*, Teschen 1863, s. 345.

<sup>7</sup> W 1577 roku wśród zagrodników w Goleszowie został wymieniony Waczek Lipus (Urbarz Cieszyński z 1577r., wyd. I. Panic, Cieszyn 2001, s. 45).

<sup>8</sup> W cieszyńskich księgach metrykalnych nie odnotowano chrztu Grzegorza Lipy. O emigracji chłopskiej na Śląsk Cieszyński w 2. poł. XVII wieku zob. J. Chlebowczyk, *Gospodarka Komory Cieszyńskiej na przełomie XVII–XVIII wieku oraz pierwszej połowie XVIII wieku*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1966, s. 55–56.

spędził w Kalembicach, gdzie był właścicielem gruntu<sup>9</sup>. Zmarł w tej wsi 13 II 1738 roku<sup>10</sup>. Był trzykrotnie żonaty. 4 V 1698 roku poślubił Annę Dulaczową z Kalembic<sup>11</sup>. Po jej śmierci, 11 II 1720 roku poślubił Ewę Kojdę<sup>12</sup>, która zmarła 11 XI 1724 roku<sup>13</sup>. Już dwa i pół miesiąca później, 28 I 1725 roku, ożenił się po raz trzeci z Marią Czymerówną z Gumien<sup>14</sup>.

Z tych trzech małżeństw doczekał się w sumie dwanaściorga dzieci<sup>15</sup>. Z synów dwóch dożyło pełnoletniości. Obaj mieszkali w Kalembicach i tam założyli rodziny. Starszy, Paweł, (chrzest 4 I 1703)<sup>16</sup> żenił się dwukrotnie. Po raz pierwszy 22 I 1726 roku – poślubił Annę Kuchejdową z Kalembic<sup>17</sup>, która zmarła 20 VII 1737 roku<sup>18</sup>. Po raz drugi ożenił się 6 X 1737 roku z Zuzanną Gasiową, także pochodzącą z Kalembic<sup>19</sup>.

Młodszy, Jan (chrzest 27 III 1705)<sup>20</sup>, po 1725 roku objął w posiadanie rodzinny grunt<sup>21</sup>. 18 XI 1727 roku poślubił Zuzannę Szarą z Gumien, wsi sąsiadującej z Kalembicami<sup>22</sup>. Zmarł między marcem 1743 a wrześniem

---

<sup>9</sup> Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział w Cieszynie (dalej APC), Komora Cieszyńska (dalej KC), sygn. 1942/151, k. 72v.

<sup>10</sup> Parafia rzymskokatolicka pw. św. Marii Magdaleny w Cieszynie (dalej PMMC), Metryki zgonów (dalej Zg), t. 1, s. 389.

<sup>11</sup> PMMC, Metryki ślubów (dalej Śl), t. 4, s. 114. Anna Dulacz, córka Tomasza i Agnieszki, urodziła się w Kalembicach i została ochrzczona 21 czerwca 1671 roku; PMMC, Metryki chrztów (dalej Chrz), t. 5, s. 77.

<sup>12</sup> PMMC, Śl, t. 5, s. 150.

<sup>13</sup> PMMC, Zg, t. 2, s. 221.

<sup>14</sup> PMMC, Śl, t. 5, s. 207.

<sup>15</sup> Z pierwszego pochodzili Jerzy (1700–1718) (PMMC, Chrz, t. 8, s. 80; PMMC, Zg, t. 2, s. 90), Zuzanna (ur. 1701) (PMMC, Chrz, t. 8, s. 96), Paweł (ur. 1703), Jan (ur. 1705), Maria (ur. 1707) (PMMC, Chrz, t. 8, s. 175), Jakub (zm. 1714) (PMMC, Zg, t. 1, s. 179) i Andrzej (1711–1714) (PMMC, Chrz, t. 9, s. 48; PMMC, Zg, t. 1, s. 181). Dziećmi z drugiego małżeństwa były Zuzanna (ur. 1721) (PMMC, Chrz, t. 10, s. 87) i Ewa (1724–1727) (PMMC, Chrz, t. 10, s. 87; PMMC, Zg, t. 2, s. 252), a z trzeciego kolejna Ewa (ur. 1727), od 15 listopada 1750 roku żona Andrzej Babisza (PMMC, Chrz, t. 10, s. 291; PMMC, Śl, t. 6, s. 77), Jadwiga (1736–1736) (PMMC, Chrz, t. 11, s. 55; PMMC, Zg, t. 2, s. 346) i Anna (ur. 1737) (PMMC, Chrz, t. 11, s. 86).

<sup>16</sup> PMMC, Chrz, t. 8, s. 113.

<sup>17</sup> PMMC, Śl, t. 5, s. 219.

<sup>18</sup> PMMC, Zg, t. 2, s. 378.

<sup>19</sup> PMMC, Śl, t. 5, s. 338.

<sup>20</sup> PMMC, Chrz, t. 8, s. 142.

<sup>21</sup> Nie udało mi się odnaleźć źródeł, które określają Jana Lipę jako właściciela gruntu w Kalembicach, oznaczonego później numerem 14. Jednak można przyjąć to za pewnik, bowiem w 1725 roku jego właścicielem był ojciec Jana, Grzegorz, a w latach 50. XVIII w. jego syn Jakub.

<sup>22</sup> PMMC, Śl, t. 5, s. 239.

1745 roku<sup>23</sup>. 29 X 1745 roku wdowa po nim wyszła za mąż za Pawła Piskurza, wdowca z Bobrku<sup>24</sup>.

Pośród dzieci Jana Lipy należy zwrócić uwagę na Jakuba Lipę (chrzest 5 V 1735)<sup>25</sup>, który objął rodzinny grunt w Kalembicach. Jako jego właściciel pojawia się w urbarzu sporządzonym 10 V 1768 roku<sup>26</sup> oraz w kolejnym z 26 V 1770 roku<sup>27</sup>. Zmarł po 29 IV 1771 roku, prawdopodobnie nawet po 1 IX 1776 roku<sup>28</sup>.

23 X 1757 roku w Cieszynie poślubił Annę, córkę Pawła Lorancza *vel* Krzyżawieckiego z Żukowa Górnego (obecnie część Czeskiego Cieszyna)<sup>29</sup>. Anna przeżyła męża. Zmarła 21 VI 1811 roku w Kalembicach nr 14, jak zapisano w metryce zgonu – ze starości<sup>30</sup>.

Z potomstwa Anny i Jakuba Lipów na uwagę zasługuje przede wszystkim syn Adam (chrzest 3 XI 1767)<sup>31</sup>. 3 IV 1793 roku nabył rodzin-

<sup>23</sup> Nie zachował się tom metryk zgonów parafii w Cieszynie za lata 1743–1774, dlatego nie można ustalić dokładnej daty zgonu Jana Lipy. 24 III 1743 roku został ochrzczony jego najmłodszy syn Jerzy (PMMC, Chrz, t. 11, s. 271), a w metryce brak informacji, jakoby był pogrobowcem.

<sup>24</sup> PMMC, Śl, t. 5, s. 452.

<sup>25</sup> PMMC, Chrz, t. 11, s. 36. Ksiądz wpisał jako imię ojca – Jerzy, co jest niewątpliwą pomyłką. Jakub Lipa jako syn Jana został określony w metryce ślubu (PMMC, Śl, t. 6, s. 164). Tymczasem w latach 1720–1740 nie odnotowano chrztu żadnego innego Jakuba Lipy. Jest to ciekawy przykład, że nawet w źródłach o bezsprecznej wartości, jak księgi metrykalne, zdarzają się pomyłki.

<sup>26</sup> Zemský archiv v Opavě (dalej ZAO), Urbarniální komise slezská, inv. č. 1161, k. 3. Przy okazji z tego dokumentu dowiadujemy się, że ówczesny wójt Kalembic, Jan Kolder, nie potrafił pisać; tamże, k. 5v.

<sup>27</sup> APC, KC, sygn. 2585. Por. APC, KC, sygn. 1942/151, k. 72v.

<sup>28</sup> 29 IV 1771 roku zostało ochrzczone jego najmłodsze dziecko, syn Jan (PMMC, Chrz, t. 13, s. 1301). Brak informacji o śmierci Jakuba Lipy w metrykach zgonów parafii w Cieszynie z lat 1775–1811. Oznaczałoby to, że informacja o jego śmierci powinna znaleźć się w zaginionej księdze, obejmującej wpisy do 1774 roku. Tymczasem z metryki ślubu Anny, córki Jakuba Lipy, zdaje się wynikać, że jej ojciec żył jeszcze 1 IX 1776 roku (PMMC, Śl, t. 6, s. 563). Z pewnością odszedł z tego świata przed swoją żoną, która zmarła, będąc wdową, 21 VI 1811 roku. Zdarzało się, że właściciele gospodarstw umierali poza granicami rodzinnej parafii, np. w trakcie pielgrzymek czy dalszego wyjazdu w interesach (nieraz jeździli po sół nawet do Wieliczki). Może i tak było w przypadku Jakuba Lipy?

<sup>29</sup> ZAO, Sbirka matrik Severomoravského kraje (dalej SMSK), sign. Ka VII 7, Metryki ślubów parafii w Cierlicku (1727–1784), k. 58; PMMC, Śl, t. 6, s. 164. W wyniku wrywkowej kwerendy wynotowałem kilkadziesiąt przypadków używania przez chłopów w Księstwie Cieszyńskim dwóch różnych nazwisk w XVIII wieku. Zjawisko to było pewnie o wiele bardziej rozpowszechnione, bo w metrykach czy księgach gruntowych nieraz zapisywano ich tylko pod jednym z nich.

<sup>30</sup> PMMC, Zg, t. 4 A, Kalembice, s. 12.

<sup>31</sup> PMMC, Chrz, t. 13, s. 1139. Jego rodzicami chrzestnymi byli Franciszek Czakan i Teresa, córka Jakuba Gluszka.

ny grunt w Kalembicach nr 14<sup>32</sup>. Był zatem przedstawicielem już czwartego pokolenia Lipów, dzierżącego w swoich rękach ten kawałek ziemi. Odgrywał ważną rolę w lokalnej społeczności, będąc wójtem (jako taki pojawia się w źródłach w latach 1829, 1830 i 1835)<sup>33</sup>. Zmarł 15 V 1835 roku w Kalembicach nr 14. Przyczyną śmierci były suchoty<sup>34</sup>.

18 II 1789 roku w Cieszynie poślubił Katarzynę Tomiczek<sup>35</sup>, córkę Franciszka i Zuzanny, urodzoną w Bobrku (obecnie w granicach Cieszyna), ochrzczoną 2 IV 1770 roku<sup>36</sup>. Zmarła ona 25 XI 1829 roku w Kalembicach nr 14 na suchoty<sup>37</sup>. Potem poślubił bliżej nieznaną Zuzannę, która żyła jeszcze w 1836 roku<sup>38</sup>.

W 1836 roku grunt w Kalembicach nr 14 nabył syn Adama, Józef Lipa. Był on ostatnim właścicielem z rodu Lipów, bowiem w 1851 roku nieruchomość kupił Józef Sporysz<sup>39</sup>. Bardziej interesować będzie nas brat Józefa, Adam Lipa, urodzony 30 I 1802 roku w Kalembicach<sup>40</sup>. 18 XI 1828 roku w Cieszynie poślubił Marię Kałużę<sup>41</sup>, córkę Pawła Kałuży, zagrodnika, i Ewy z Pachów, urodzoną w Pastwiskach, ochrzczoną 12 II 1809 roku<sup>42</sup>. Co ciekawe, wśród przodków Marii Kałuży oprócz chłopów odnajdujemy też cieszyńskich mieszczan<sup>43</sup>.

Oczywiście, zdaję sobie sprawę, że nie można przeceniać znaczenia mieszczańskich korzeni Marii Lipowej. Widzimy jednak, że, przynajmniej w rzeczywistości Śląska Cieszyńskiego wieś i miasto nie stanowiły

---

<sup>32</sup> APC, KC, sygn. 1942/30, k. 52v; APC, KC, sygn. 1942/151, k. 72v-73.

<sup>33</sup> PMMC, Zg, t. 5 A, Kalembice, s. 8, 13; APC, KC, sygn. 1942/30, k. 3.

<sup>34</sup> PMMC, Zg, t. 5 A, Kalembice, s. 13.

<sup>35</sup> PMMC, Śl, t. 7 B, Bobrek, s. 2. Świadcami ślubu byli Andrzej Figula, zagrodnik w Pastwiskach, i Andrzej Śliz, siedlak w Pastwiskach.

<sup>36</sup> PMMC, Chrz, t. 13, s. 1253. Jej rodzicami chrzestnymi byli Jerzy Świderek (*Schwiderck*) i Marianna, żona Daniela Nowaka; oboje z Cieszyna.

<sup>37</sup> PMMC, Zg, t. 5 A, Kalembice, s. 8.

<sup>38</sup> APC, KC, sygn. 1942/151, k. 72v. Brak informacji o tym ślubie w metrykach parafii rzymskokatolickiej pw. św. Marii Magdaleny w Cieszynie, zatem Zuzanna musiała pochodzić spoza jej granic.

<sup>39</sup> APC, KC, sygn. 1942/151, k. 72v.

<sup>40</sup> PMMC, Chrz, t. 14 A, cz. 2, Kalembice, s. 8.

<sup>41</sup> PMMC, Śl, t. 8 B, Pastwiska, s. 8. Świadcami ślubu byli Andrzej Polok, chałupnik w Pastwiskach, i Jerzy Lanc, pasterz w Kalembicach.

<sup>42</sup> PMMC, Chrz, t. 14 A, cz. 2, Pastwiska, s. 15. Jej rodzicami chrzestnymi byli Paweł Chrostek z Frysztackiego Przedmieścia i Anna, żona Jerzego Liszockiego, zagrodnika z Pastwisk.

<sup>43</sup> Mateusz Pach (ur. 1763), dziadek po kądzieli Marii Kałużówny, przyszedł na świat w Cieszynie jako syn Andrzeja Pachela i Józefy z Jastrzębskich; PMMC, Chrz, t. 12, s. 890 (w sprawie nazwiska panieńskiego matki Mateusz Pacha zob.: PMMC, Chrz, t. 13, s. 1259, 1304).

jakichś wyizolowanych ośrodków. Dotyczyło to nie tylko małżeństw międzystanowych<sup>44</sup>, ale także przekazywania pewnych idei. Warto zwrócić uwagę, że niewielka kronika Cieszyna pt. *Kurzer Bericht von der Stadt Teschen in Oberschlesien gelegen, einer dessen Fürstenthumbs Haupt-Stadt* Johanna Wilhelma Früschmanna, sporządzona po pożarze miasta w 1720 roku, stanowiąca pewien kanon wiadomości o historii Cieszyna (i Księstwa Cieszyńskiego), dość szybko została przetłumaczona na język polski i zaczęła krążyć wśród okolicznych chłopów<sup>45</sup>. Niewątpliwie przyczyniła się do utrwalenia tożsamości regionalnej tych ostatnich. Oznaczało to, że czuli się częścią pewnej wspólnoty wyobrażonej, której granice pokrywały się z obszarem Księstwa Cieszyńskiego<sup>46</sup>. Jak pokazują losy dzieci Marii i Adama Lipów, ważnym wyznacznikiem tej tożsamości był język polski (gwara cieszyńska), którym posługiwała się nie tylko ludność Kalemby<sup>47</sup>, ale i większość mieszkańców Śląska Cieszyńskiego.

Adam Lipa po ślubie opuścił rodzinną wieś i zamieszkał w Pastwiskach w rodzinnym domu żony, na początku lat 40. XIX wieku przeniósł się do pobliskiego Rudowa, by później na stałe osiąść w Bobrku, gdzie w 1858 roku wraz z żoną kupił grunt nr 43<sup>48</sup>. Widać, że Adam Lipa musiał być osobą pracowitą i przedsiębiorczą. Po ślubie mieszkał z powiększającą się rodziną w domu szwagra, czyli praktycznie znajdował się w sytuacji komorników, najbiedniejszej warstwy wśród chłopów, wy-

<sup>44</sup> O małżeństwach mieszanych na Śląsku Cieszyńskim zob. J. Stibor, *Nerovné sňatky na Těšinsku*, [w:] *Slezsko v dějinách českého státu. Sborník příspěvků z vědecké konference, pořádáné pod záštitou prezidenta České republiky Václava Havla u příležitosti 50. výročí Slezského ústavu SZM v Opavě*, red. M. Borák, Opava 1998, s. 220–236. Tematyka przenikania się stanów chłopskiego i mieszczańskiego na Śląsku Cieszyńskim warta jest pogłębienia.

<sup>45</sup> J. Spyra, *Od Tilischa do Kaufmanna i Gajdzicy*, [w:] *Kronikarz a historyk. Atuty i słabości regionalnej historiografii. Materiały z konferencji naukowej Cieszyn 20–21 września 2007*, red. J. Spyra, Cieszyn 2007, s. 159–167 (e-book wydany przez Książnicę Cieszyńską, dostępny na stronach Śląskiej Biblioteki Cyfrowej, <http://www.sbc.org.pl/dlibra/doccontent?id=7767&dirids=1>; ostatni dostęp: 1 grudnia 2010).

<sup>46</sup> Sam Paweł Stalmach (1824–1891), jeden z ojców polskiego ruchu narodowego na Śląsku Cieszyńskim, pisał: „Przeszłość Księstwa Cieszyńskiego pozostawiła widome ślady na jego ludności: w mowie, obyczaju, ubiorze, usposobieniu umysłowem nawet i w wierze. Mimo ogólnej cechy słowiańskości, polskości i nawet śląskości, lud Księstwa Cieszyńskiego ma pewne piętno, które go znacznie od otaczających go sąsiadów nietylko od Morawiaka i Słowaka, ale też od galicyjskiego Polaka i zgoła także od pruskiego Górno-Ślązaka odróżnia”. P. Stalmach, *Pamiętniki*, [w:] E. Grim, *Paweł Stalmach. Jego życie i działalność w świetle prawdy*, Cieszyn 1910, s. 141.

<sup>47</sup> R. Kneifel, *Topographie des kaiserl. königl. Antheils von Schlesien*, cz. 2, t. 1, Brünn 1804, s. 222.

<sup>48</sup> APC, KC, sygn. 1942/263, s. 343.

najmujących izbę u bogatszych gospodarzy. Nie poddał się i w wieku 56 lat kupił wreszcie grunt, który objął po nim najmłodszy syn – Franciszek, określany jako siedlak, czyli przedstawiciel najbogatszej warstwy cieszyńskiego chłopstwa. Adam Lipa ostatnie lata życia spędził, mieszkając na tzw. wymowie w Bobrku nr 43, gdzie zmarł 24 XI 1882 roku, jak zapisano w metryce zgonu – ze starości<sup>49</sup>.

Z małżeństwa z Marią z Kałużów doczekał się jedenaściorga dzieci; byli to: Maria (ur. 15 VIII 1830), Anna (4 VI 1832 – 24 IX 1832), Jan (ur. 19 X 1833), Józef (ur. 21 III 1836), Anna (ur. 11 III 1838; od 12 VII 1859 roku żona Jana Cięciały z Gumien), Jerzy (ur. 26 III 1840), Paweł (30 III 1843 – 5 IV 1843), martwo urodzony syn (ur. i zm. 2 IX 1844), Paweł (ur. 28 III 1846), Franciszek Józef (ur. 19 III 1848) i Zuzanna (ur. 14 X 1849; od 28 IX 1875 roku żona Adama Sikory z Puńcowa)<sup>50</sup>.

Maria (1830–1920), od 1848 roku żona Pawła Pszczółki, siedlaka z Krasnej, a od 1866 roku Andrzeja Francusa z Gułdowów, zasłynęła tym, że zorganizowała pierwszą szkołę w Krasnej. Wiejskie dzieci uczył mieszkający u Pszczółków komornik Jan Binkowski<sup>51</sup>. Szacunek Marii Lipówny dla oświaty nie był rzeczą przypadkową. Jak pokazują losy jej młodszych braci, Pawła i Franciszka, była to wartość wyniesiona z rodzinnego domu, chociaż niewykluczone, że był to bardziej wpływ rodziny ze strony matki niż ze strony ojca<sup>52</sup>. Warto nadmienić, że w prasie nazywano Marię nawet „wzorem matek chrześcijańskich”<sup>53</sup>.

---

<sup>49</sup> PMMC, Zg, t. 8 B, Bobrek, s. 33. 26 XI 1882 roku został pochowany na cmentarzu koło kościoła św. Jerzego w Cieszynie. Instytucja wymowy oznaczała, że starszy gospodarz sprzedawał grunt (zwykle synowi), gwarantując sobie dożywotnio prawo dalszego mieszkania i opieki.

<sup>50</sup> M. Morys-Twarowski, *Krąg rodzinny Marii Lipa...*, s. 11, znajduje się tu pełna dokumentacja dotycząca dat narodzin potomstwa Marii i Adama Lipów (pominąłem tam martwo urodzonego syna w 1844 roku; pomyłka była spowodowana tym, że został on ujęty tylko w metrykach zgonów); PMMC, Zg, t. 5 A, Pastwiska, s. 13; t. 6 B, Zamarski i Rudów, s. 15, 18; PMMC, Śl, t. 9 B, Bobrek, s. 9; t. 10 B, Bobrek, s. 3.

<sup>51</sup> K. Szczurek, *Pamięć prędko umiera*, „Kalendarz Cieszyński 1987”, Cieszyn 1986, s. 149–151. Por. też *Najstarszy rector w Krosnej Wsi*, „Nowiny Śląskie” 1932, nr 44, 46. Rodzinom mężów Marii Lipówny, Pszczółkom z Krasnej i Francusom z Gułdowów, poświęcam osobne artykuły, które powinny ukazać się w 2011 roku.

<sup>52</sup> Ich dziadek ze strony ojca, Adam Lipa, podpisywał się krzyżykiem (APC, KC, sygn. 1905, s. 36; APC, KC, sygn. 1942/30, k. 3). Jeśli chodzi o Kałużów, to Paweł Kałuża, ojciec Marii Lipowej, podpisywał się własnoręcznie, ale jego rodzice, Anna i Jerzy Kałużowie, nie potrafili pisać; APC, KC, sygn. 1942/306, k. 18v. Pamiętać należy też, że urodzony w 1783 roku Paweł Kałuża miał o wiele lepsze możliwości do zdobycia podstawowego wykształcenia niż starszy o 16 lat Adam Lipa.

<sup>53</sup> „Gwiazdka Cieszyńska” 1910, nr 67.

Paweł Lipa zrobił wyjątkową karierę w wojsku austriackim, osiągając godność generała-majora. Był to prawdopodobnie jedyny chłopski syn ze Śląska Cieszyńskiego, który awansował tak wysoko<sup>54</sup>, tymczasem w literaturze pozostaje postacią praktycznie nieznaną<sup>55</sup>. Już w młodości opuścił rodzinne strony. Ukończył wyższą szkołę realną w Opawie. Następnie odbył roczną służbę w oddziale strzelców, później służył w piechocie w różnych pułkach w Galicji i w Sandzaku Nowybazar. Jako podpułkownik został komendantem wojskowej szkoły strzeleckiej w Bruck nad Litawą. Wydał nawet podręcznik do nauki strzelania. Później w randze pułkownika przeniesiono go do Pragi, a następnie, jako komendanta 25. pułku piechoty, do Losonecz na Węgrzech. W 1906 roku został awansowany na generała-majora i otrzymał order żelazny korony 3. klasy, a następnie przeszedł na emeryturę i osiadł w Cieszynie<sup>56</sup>, gdzie – jak się wydaje – prowadził dość aktywny tryb życia<sup>57</sup>.

Będąc jeszcze w służbie wojskowej, przelotnie pojawiał się rodzinnych stronach. Przykładowo we wrześniu 1903 roku odwiedził w Kraśnej swoją siostrę Marię. Przy tej okazji tak pisano o pułkowniku Pawle Lipie na łamach „Gwiazdki Cieszyńskiej”:

On to, chociaż przebywa w Czechach kilka lat, nie pisze i nie mówi po czesku lub po morawsku gdy do nas przybędzie, jak to nasi rekruci śląscy po narukowaniu mają zwyczaj czynić, lecz mówi ślicznie po polsku, dlatego i wy śląscy synowie rekruci, idźcie za jego śladem i nie koślawcie waszej mowy<sup>58</sup>.

Trzy lata później na łamach tej samej gazety zaznaczano, że Lipa „mówi dobrze po polsku, chociaż całe życie przebywał pośród innych narodowości”<sup>59</sup>. Podobnie we wspomnieniu pośmiertnym podkreślano, że „nie wstydził się pochodzenia z pod polskiej chaty wiejskiej na Śląsku”<sup>60</sup>.

To przywiązanie do własnego języka i własnych korzeni sprawiło, że Paweł Lipa mówił po polsku (zapewne w gwarze cieszyńskiej).

<sup>54</sup> Zwrócił mi na to uwagę mój pradziadek, Karol Morys (1904–1999).

<sup>55</sup> Por. J. Rydel, *W służbie cesarza i króla. Generałowie i admirałowie narodowości polskiej w siłach zbrojnych Austro-Węgier w latach 1868–1918*, Kraków 2001.

<sup>56</sup> Karierę wojskową opisuje „Gwiazdka Cieszyńska” 1917, nr 74. Zob. też *Schematismus für das kaiserliche und königliche Heer und für die kaiserliche und königliche Kriegs-Marne für das 1900*, Wien 1899, s. 214, 466, 1010; *Schematismus für das kaiserliche und königliche Heer und für die kaiserliche und königliche Kriegsmarine*, Wien 1907, s. 193.

<sup>57</sup> W 1907 roku złamał nogę w trakcie wspinaczki na Czantorię; „Dziennik Cieszyński” 1907, nr 183.

<sup>58</sup> „Gwiazdka Cieszyńska” 1903, nr 40.

<sup>59</sup> „Gwiazdka Cieszyńska” 1906, nr 24.

<sup>60</sup> „Gwiazdka Cieszyńska” 1917, nr 74.



Musiały to być wartości wyniesione z domu rodzinnego. Innymi słowy, było to przywiązanie do tożsamości śląsko-cieszyńskiej, której podstawowym znamieniem był język polski. Wiadomo, że Paweł Lipa przez lata abonował „Gwiazdkę Cieszyńską”, co pozwala ocenić jego preferencje polityczne, ale po powrocie w rodzinne strony nie angażował się w działalność polityczną. Udzielał się za to społecznie. Już w 1907 roku ufundował główny ołtarz w kościele w Krasnej<sup>61</sup>. Przekazał też pewne sumy na budowę kościółka w Bobrku<sup>62</sup>, szpital braci miłosiernych w Cieszynie<sup>63</sup> oraz na Internat im. bł. Melchiora Grodzieckiego w Cieszynie<sup>64</sup>.

Po wybuchu I wojny światowej Paweł Lipa został komendantem obozu jeńców rosyjskich w Górnej Austrii, później krótko dowodził w Karpatach<sup>65</sup>. Zmarł 7 IX 1917 roku w Cieszynie w domu przy Alei Albrechta 18 na raka przewodu pokarmowego. Został pochowany z honorami wojskowymi na cmentarzu przykościelnym w Bobrku<sup>66</sup>. Nie założył rodziny, a pozostawione przezeń liczne ordery (nie tylko austriackie, ale też rumuńskie i szwedzkie) córki jego brata Franciszka używały jako ozdób do strojów ludowych<sup>67</sup>.

Franciszek Lipa, młodszy brat Pawła, był właścicielem gruntu w Bobrku nr 43.

Swoją uprzejmością i prawym charakterem zjednał sobie szacunek i uznanie u współobywateli. Był to typ rolnika pogodnego, co ukochał ziemię zraszaną potem. W życiu wyznawał zasadę «módl się i pracuj». Mimo ciężkiej pracy znalazł czas na wszystko i był wzorem obywatela<sup>68</sup>.

– pisała o nim we wspomnieniu pośmiertnym „Gwiazdka Cieszyńska”. Franciszek Lipa należał do Macierzy Szkolnej Księstwa Cieszyńskiego prawie od początku jej istnienia, zapisując się do niej pod koniec 1885 lub w 1886 roku<sup>69</sup>. W kolejnych latach regularnie wpłacał datki na rzecz Macierzy, zbierającej środki na założenie, a od 1895 roku na utrzymanie

<sup>61</sup> „Gwiazdka Cieszyńska” 1907, nr 48.

<sup>62</sup> „Gwiazdka Cieszyńska” 1910, nr 92.

<sup>63</sup> „Gwiazdka Cieszyńska” 1911, nr 83.

<sup>64</sup> „Gwiazdka Cieszyńska” 1912, nr 26.

<sup>65</sup> „Gwiazdka Cieszyńska” 1917, nr 74.

<sup>66</sup> PMMC, Zg, t. 11, s. 263; „Gwiazdka Cieszyńska” 1917, nr 73; „Silesia” 1917, nr 215; „Ślązak” 1917, nr 37. Nagrobek Pawła Lipy z dobrze zachowanym zdjęciem istnieje po dziś dzień.

<sup>67</sup> Informacja Franciszka Pnioka (1914–2001), wnuka Franciszka Lipy.

<sup>68</sup> „Gwiazdka Cieszyńska” 1937, nr 8.

<sup>69</sup> *Sprawozdanie Macierzy Szkolnej dla Księstwa Cieszyńskiego z pierwszego roku jej istnienia tj. 1886 złożone przez Zarząd na walnym zgromadzeniu dnia 18 grudnia 1886, Cieszyn 1887, s. 3. Sprawozdanie to było też dołączone jako dodatek do „Gwiazdki Cieszyńskiej” (1887, nr 7).*

polskiego gimnazjum w Cieszynie<sup>70</sup>. Działał też w Kole Macierzy Szkolnej w Bobrku (w 1912 roku został jego wiceprezesem)<sup>71</sup>. Był członkiem Związku Śląskich Katolików<sup>72</sup>, jednej z najważniejszych organizacji politycznych na Śląsku Cieszyńskim. Przewodniczył jego zgromadzeniom w Bobrku 21 IV 1919 roku, kiedy przyjęto rezolucję za wcieleniem Śląska do Polski<sup>73</sup>, i 10 IV 1921 roku<sup>74</sup>. Udzielał się charytatywnie, dokładając się do obiadów dla biednych dzieci z polskiej szkoły ludowej w Cieszynie. Przekazywał na ten cel albo pieniądze<sup>75</sup>, albo żywność. Przykładowo w 1901 roku były to 3 worki ziemniaków i 2½ kopy kapusty, a w 1902 roku – 3 kopy kapusty i 4 worki ziemniaków<sup>76</sup>. Jego nazwisko pojawia się też przy okazji zbiórek pieniężnych na inne cele społeczne<sup>77</sup>. Odgrywał ważną rolę w życiu Bobrka. Przez wiele lat zasiadał w wydziale gminy, a przez krótki czas był nawet wójtem<sup>78</sup>. Jego nazwisko widnieje w akcie erekcyjnym budowy bobreckiej dzwonnicy z 1900 roku. W 1908 roku wszedł w skład komitetu budowy miejscowego kościoła. Zobowiązał się przy okazji wpłacić na ten cel 50 koron<sup>79</sup>. Wszedł do rady nadzorczej założonej w 1908 roku Kasy Reiffeisena<sup>80</sup>. Podejmował też próby

<sup>70</sup> „Gwiazdka Cieszyńska” 1890, nr 49; 1892, nr 44; 1894, nr 3; 1896, nr 25; 1897, nr 37; 1901, nr 37; 1902, nr 31, 32; 1903, nr 7.

<sup>71</sup> „Gwiazdka Cieszyńska” 1912, nr 26.

<sup>72</sup> *Spis członków „Związku Śląskich Katolików” i ich wkładek do końca r. 1890*, „Poseł Związku Śląskich Katolików”, t. 15, 1891, s. 58; *Spis członków Związku Śląskich katolików i wykaz ich wkładek za r. 1911*, „Poseł Związku Śląskich Katolików”, t. 40, 1913, s. 50; *Spis członków Związku Śląskich katolików i wykaz ich wkładek za rok 1912*, „Poseł Związku Śląskich Katolików”, t. 41, 1914, s. 55; *Spis członków Związku Śląskich katolików i wykaz ich wkładek za rok 1913*, „Poseł Związku Śląskich Katolików”, t. 42, 1914, s. 55; *Spis członków Związku Śląskich katolików i wykaz ich wkładek za rok 1914*, „Poseł Związku Śląskich Katolików”, t. 43, 1915, s. 49.

<sup>73</sup> „Gwiazdka Cieszyńska” 1919, nr 31.

<sup>74</sup> „Gwiazdka Cieszyńska” 1921, nr 31.

<sup>75</sup> „Gwiazdka Cieszyńska” 1902, nr 4, 19; 1904, nr 3.

<sup>76</sup> „Gwiazdka Cieszyńska” 1901, nr 45; 1902, nr 45.

<sup>77</sup> Składał się na Internat im. bł. Melchiora Grodzieckiego; „Gwiazdka Cieszyńska” 1911, nr 63; 1913, nr 67. W 1918 roku zebrał na listę składkową na odbudowę schroniska na Ropiczce 65 koron; „Gwiazdka Cieszyńska” 1918, nr 58. W tym samym roku składał się na Katolicką Rodzinę Sierocą; „Gwiazdka Cieszyńska” 1918, nr 64.

<sup>78</sup> „Gwiazdka Cieszyńska” 1937, nr 8. Dzięki zachowanym protokołom posiedzeń gminnych znamy wszystkich wójtów od 1893 roku (L. Miękina, *Po bobreckich śladach...*, s. 106–107), zatem Franciszek Lipa musiał sprawować ten urząd wcześniej. W 1876 roku wójtem był Jerzy Bobek („Gwiazdka Cieszyńska” 1876, nr 22), w 1880 roku Iwo Faldin („Gwiazdka Cieszyńska” 1880, nr 45), w 1884 roku Walenty Tomaszek („Gwiazdka Cieszyńska” 1884, nr 37), w 1891 roku Jan Lipa („Gwiazdka Cieszyńska” 1891, nr 9; por. „Gwiazdka Cieszyńska” 1891, nr 32, gdzie bez podania imienia), w 1892 i 1893 roku ponownie Faldin („Gwiazdka Cieszyńska” 1893, nr 3, 32).

<sup>79</sup> „Gwiazdka Cieszyńska” 1908, nr 27; L. Miękina, *Po bobreckich śladach...*, s. 32, 47, 50.

<sup>80</sup> „Gwiazdka Cieszyńska” 1908, nr 80.

publicystyczne. W 1906 roku udał się odwiedzić brata, generała Pawła Lipę, aby złożyć mu życzenia z okazji 60. urodzin<sup>81</sup>. Po powrocie, wraz z dwoma współuczestnikami podróży, opisał swoje wrażenia w artykule *Wycieczka do Węgier*. Tekst został podpisany „T.L.F.”<sup>82</sup>. Pod literą „L” ukrywa się Franciszek Lipa. „T” oznacza zapewne Franciszka Tomanka (męża Zuzanny Pszczółkówny, siostrzenicy generała), z kolei litera „F” odnosi się do któregoś z przedstawicieli rodziny Francusów – Andrzeja (drugi mąż Marii Lipówny, siostry generała) albo jednego z jego trzech synów<sup>83</sup>.

Franciszek Lipa był dwukrotnie żonaty. 6 XI 1871 roku w Cierlicku poślubił Marię Polok<sup>84</sup>, córkę Jerzego, rolnika w Kocobędzu, i Rozyny z domu Palarczyk, urodzoną 31 X 1847 roku w Kocobędzu<sup>85</sup>. Maria zmarła 23 IX 1878 roku w Bobrku; w metryce zgonu jako przyczynę śmierci wpisano konwulsje (*Fraisen*)<sup>86</sup>. 14 I 1879 roku w Cierlicku pojął za żonę Ewę Czakoję<sup>87</sup>, córkę Jana, rolnika w Kocobędzu, i Anny z domu Palarczyk, urodzoną 11 V 1860 roku w Kocobędzu<sup>88</sup>. Braćmi ciotecznymi Ewy Czakojówny były osoby, które odegrały niezwykle ważną rolę w dziejach Śląska Cieszyńskiego: Ernest Farnik (1871–1944), nauczyciel, germanista, współzałożyciel kwartalnika „Zaranie Śląskie”, autor popularnych sztuk teatralnych, i Karol Palarczyk (1879–1941), rolnik w Goleszowie, działacz narodowy, w okresie międzywojennym poseł na Sejm Śląski<sup>89</sup>.

Ewa Lipowa, podobnie jak mąż, udzielała się charytatywnie<sup>90</sup>. W dniach 28–29 IX 1929 roku małżonkowie Lipowie obchodzili „złote gody weselne” (pięćdziesięciolecie ślubu), o czym pisała miejscowa prasa<sup>91</sup>. Ewa zmarła na astmę pięć lat później, 5 V 1934 roku w Cieszynie-Bobrku nr 46. 8 V 1934 roku została pochowana na cmentarzu przykościelnym w Cieszynie-Bobrku<sup>92</sup>. Osiemdziesięciosześcioletni Franciszek

<sup>81</sup> „Gwiazdka Cieszyńska” 1906, nr 24.

<sup>82</sup> „Gwiazdka Cieszyńska” 1906, nr 26.

<sup>83</sup> O rodzinie generała Pawła Lipy zob. też M. Morys-Twarowski, *Krąg rodzinny Marii Lipa...*, s. 11–15.

<sup>84</sup> ZAO, SMSK, sign. Ka VII 20, Metryki ślubów parafii w Cierlicku (1827–1897), k. 112v.

<sup>85</sup> ZAO, SMSK, sign. Ka VII 19, Metryki chrztów parafii w Cierlicku (1828–1879), k. 456.

<sup>86</sup> PMMC, Metryki zgonów, t. 8 B, Bobrek, s. 20.

<sup>87</sup> ZAO, SMSK, sign. Ka VII 20, Metryki ślubów parafii w Cierlicku (1827–1897), k. 114v.

<sup>88</sup> ZAO, SMSK, sign. Ka VII 19, Metryki chrztów parafii w Cierlicku (1828–1879), k. 469.

<sup>89</sup> Anna Czakojoła (matka Ewy), Rozyna Farnikowa (matka Ernesta) i Józef Palarczyk (ojciec Karola) byli dziećmi Joanny i Franciszka Palarczyków z Kocobędza; por. E. Farnik, *Gospoda „Pod grubą lipą”*, „Kalendarz Cieszyński 2008”, Cieszyn 2007, s. 108–109.

<sup>90</sup> „Gwiazdka Cieszyńska” 1906, nr 6.

<sup>91</sup> „Gwiazdka Cieszyńska” 1929, nr 80.

<sup>92</sup> PMMC, Zg, t. 12 A, s. 337; „Gwiazdka Cieszyńska” 1934, nr 40.

Lipa zamieszkał wtedy w Cieszynie przy ul. Jana Michejdy 2 u swojej córki Justyny Skwarłowej. Tam zmarł 23 XII 1936 roku ze starości. 24 XII 1936 roku został pochowany na cmentarzu przykościelnym w Cieszynie-Bobrk u obok brata Pawła i drugiej żony<sup>93</sup>.

Franciszek Lipa doczekał się licznych potomstwa. Z pierwszego małżeństwa pochodziły: Maria (8 IX 1872, Bobrek – 12 V 1874)<sup>94</sup>, Anna (22 V 1874, Bobrek – 28 VIII 1963, Mnisztwo), która 28 V 1895 roku w Cierlicku poślubiła Franciszka Olszara z Kalembic, później rolnika w Mnisztwie, dość aktywnego w życiu lokalnej społeczności<sup>95</sup>, i Maria Teresa (7 X 1876, Bobrek – 23 XII 1878)<sup>96</sup>. Dziećmi z drugiego małżeństwa byli: Jan (ur. 7 IV 1880, Bobrek)<sup>97</sup>, Franciszek Józef (28 X 1881, Bobrek – 27 IV 1884, Bobrek)<sup>98</sup>, Paweł Piotr (ur. 11 VI 1883, Bobrek)<sup>99</sup>, Maria Franciszka (ur. 13 XI 1884, Bobrek), zamężna od 29 IX 1903 roku z Józefem Suchankiem, rolnikiem z Bobrku<sup>100</sup>, Justyna Helena (ur. 29 IV 1886, Bobrek), zamężna od 6 II 1922 roku z Edwardem Skwarło, kontrolerem skarbowym z Cieszyna<sup>101</sup>, Ewa Katarzyna (ur. 24 listopada 1887, Bobrek), zamężna od 10 VII 1906 roku z Janem Polokiem, synem gospodzkiego z Kocobędza<sup>102</sup>, Zuzanna Helena (ur. 1 VIII 1889, Bobrek), zamężna od 28 IX 1909 z Andrzejem Tomankiem, rolnikiem w Ligocie Alodialnej, a po jego śmierci, od 6 X 1925, z Józefem Brannym<sup>103</sup>, Helena Rozalia (ur. 27 VIII 1891, Bobrek), zamężna od 20 V 1915 roku z Pawłem Pniokiem, rolnikiem w Zamarskach, a po jego śmierci, od 20 IX 1926 roku z Janem Nowakiem<sup>104</sup>, Joanna (ur. 13 VII 1894, Bobrek), zamężna od 25 III 1919 roku z Janem Morysem, rolnikiem z Puńcowa<sup>105</sup>, Jadwiga Teresa (14 X 1897, Bobrek – 31 X 1898, Bobrek)<sup>106</sup>, Emilia Anna (25 VII 1900, Bobrek – 24 II

<sup>93</sup> PMMC, Zg, t. 12 A, s. 442. Nagrobki Ewy i Franciszka Lipów, ozdobione ich zdjęciami, zostały usunięte około 2005 roku, by zrobić miejsce nagrobkowi mężowi jednej z ich wnuczek.

<sup>94</sup> PMMC, Chrz, t. 21 B, Bobrek, s. 2; PMMC, Zg, t. 8 B, Bobrek, s. 9.

<sup>95</sup> PMMC, Chrz, t. 21 B, Bobrek, s. 7; ZAO, SMSK, sign. Ka VII 20, Metryka ślubów parafii rzymskokatolickiej w Cierlicku (1827–1897), s. 117 (Kocobędz); PMMC, Zg, t. 12 B, s. 296; J. Wróbel, *Z dziejów Mnisztwa*, Cieszyn 1980, s. 36.

<sup>96</sup> PMMC, Chrz, t. 21 B, Bobrek, s. 14; PMMC, Zg, t. 8 B, Bobrek, s. 20.

<sup>97</sup> PMMC, Chrz, t. 21 B, Bobrek, s. 26.

<sup>98</sup> PMMC, Chrz, t. 21 B, Bobrek, s. 31; PMMC, Zg, t. 8 B, Bobrek, s. 36.

<sup>99</sup> PMMC, Chrz, t. 21 B, Bobrek, s. 37.

<sup>100</sup> PMMC, Chrz, t. 21 B, Bobrek, s. 41; PMMC, Śl, t. 11 B, s. 237.

<sup>101</sup> PMMC, Chrz, t. 21 B, Bobrek, s. 45; PMMC, Śl, t. 11 B, s. 299.

<sup>102</sup> PMMC, Chrz, t. 21 B, Bobrek, s. 50; PMMC, Śl, t. 11 B, s. 245.

<sup>103</sup> PMMC, Chrz, t. 21 B, Bobrek, s. 56; PMMC, Śl, t. 11 B, s. 254.

<sup>104</sup> PMMC, Chrz, t. 22 B, Bobrek, s. 3; PMMC, Śl, t. 11 B, s. 269.

<sup>105</sup> PMMC, Chrz, t. 22 B, Bobrek, s. 12; PMMC, Śl, t. 11 B, s. 290.

<sup>106</sup> PMMC, Chrz, t. 22 B, Bobrek, s. 28; PMMC, Zg, t. 9 B, Bobrek, s. 33.

1901, Bobrek)<sup>107</sup>, Franciszek Stefan (ur. 26 XII 1901, Bobrek)<sup>108</sup> i Emilia Elżbieta (ur. 31 V 1905, Bobrek), zamężna od 9 VIII 1927 roku z Janem Nowakiem<sup>109</sup>.

Warto zwrócić uwagę, że wesela córek Franciszka Lipy bywały okazją do zrobienia składek na Macierz Szkolną Księstwa Cieszyńskiego (tak było na weselach Marii i Józefa Suchanków, Ewy i Jana Poloków, Justyny i Edwarda Skwarłów)<sup>110</sup> lub na Internat im. bł. Melchiora Grodzieckiego (tak było na ślubie Zuzanny i Andrzeja Tomanków)<sup>111</sup>. Zbieranie składek na szczytne cele było też praktykowane w kolejnym pokoleniu Lipów<sup>112</sup>. Z synów Franciszka na uwagę zasługuje Paweł Lipa (ur. 1883), polski działacz narodowy i społeczny, właściciel gruntu w Sibicy, odgrywający ważną rolę w wiejskiej społeczności<sup>113</sup>.

Można było się spodziewać, że drogi braci Pawła i Franciszka Lipów do polskiej narodowości będą się bardzo różnić. Pierwszy z nich spełnił życie poza rodzinnymi stronami, służąc w wojsku austriackim. Drugi mieszkał pod Cieszynem, był rolnikiem i modelowym przykładem działacza społeczno-narodowego, członka polskich stowarzyszeń, udzielającego się też we władzach wsi. Nie sposób przecenić znaczenia polskiej prasy (zwłaszcza „Gwiazdki Cieszyńskiej”) i polskich stowarzyszeń w kształtowaniu się polskiej świadomości narodowej na Śląsku Cieszyńskim. Jednak widzimy, że Paweł Lipa, z racji swoich losów znajdujący się poza bezpośrednimi wpływami działalności polskiego ruchu narodowego, temu ruchowi sprzyjał. Prenumerowanie „Gwiazdki Cieszyńskiej” w jego wypadku było raczej efektem takiego podejścia niż jego przyczyną. Franciszek Lipa, kiedy w 1885 roku powstawała Macierz Szkolna Księstwa Cieszyńskiego, miał już uformowany światopogląd polityczny i narodowy, skoro niemal od razu zapisał się do tego stowarzyszenia i podjął się płacenia składek na założenie polskiego gimnazjum w Cieszynie (obecnie I Liceum Ogólnokształcące im. Antoniego Osuchowskiego).

Zarówno działalność polskich stowarzyszeń w rodzaju Macierzy Szkolnej, wydawanie „Gwiazdki Cieszyńskiej” przez Pawła Stalma-

<sup>107</sup> PMMC, Chrz, t. 22 B, Bobrek, s. 44; PMMC, Zg, t. 9 B, Bobrek, s. 39.

<sup>108</sup> PMMC, Chrz, t. 22 B, Bobrek, s. 64.

<sup>109</sup> PMMC, Chrz, t. 23 B, s. 171.

<sup>110</sup> „Gwiazdka Cieszyńska” 1903, nr 42; 1906, nr 53; 1922, nr 23.

<sup>111</sup> „Gwiazdka Cieszyńska” 1909, nr 79.

<sup>112</sup> W 1925 roku na weselu Heleny Lipówny, wnuczki Franciszka, i Franciszka Czapka, urzędnika celnego w Królewskiej Hucie zebrano pieniądze na Katolicką Rodzinę Sierocą i na żeński internat; „Gwiazdka Cieszyńska” 1925, nr 73.

<sup>113</sup> „Dziennik Cieszyński” 1919, nr 109; „Nowy Czas” 1923, nr 44; „Nasz Kraj” 1927, nr 9, 11, 18, 26; 1928, nr 35, 36; 1929, nr 25; 1934, nr 36.

cha, jak i wybór drogi narodowej braci Lipów miały tę samą podstawę: chęć obrony własnej śląsko-cieszyńskiej tożsamości, której najbardziej widocznym przejawem było posługiwanie się ojczystym językiem (polskim). Działalność kulturotwórcza na polu narodowym była z jednej strony próbą obrony własnego języka, z drugiej utwierdzała takie postawy.

Historia rodziny Lipów, a zwłaszcza braci Pawła i Franciszka, pokazuje, że Śląsk Cieszyński nie był bezdrożem, gdzie należało przychodzić z kagankiem polskiej narodowości i objawiać ją miejscowym chłopom. Wręcz przeciwnie, to ci ostatni, broniąc swojej tożsamości językowej, niejako wpadali w polską świadomość narodową. Gdyby nie przywiązanie do mowy przodków czy, mówiąc szerzej, do tradycji (zwykle polscy działacze narodowi ze Śląska Cieszyńskiego byli bardzo religijni) rodzin siedlaków i zagrodników, mieszkających tu od setek lat, być może nigdy nie poczuliby się częścią wspólnoty narodowej, której historia nierozwalnie była związana nie z Księstwem Cieszyńskim, lecz z sąsiednim państwem, Rzeczpospolitą Obojga Narodów.

Michael Morys-Twarowski

### **The History of the Lipa Family (Cieszyn, Silesia) up to 1918 and its Way to Polish National Identity**

The Lipa family was a catholic peasant family from Cieszyn, Silesia. Its progenitor was Grzegorz Lipa (d. 1738), the owner of the land in Kalembice near Cieszyn. The later owners of this land were his son Jan (d. 1743/1745), his grandson Jakub (d. after 1771) and his great-grandson Adam (1767-1835), who was also a village leader (*wójt*) of Kalembice. Adam (1802-1882), the son of Adam, settled down in Bobrek. His sons, despite different lifestyles, identified themselves with Polish culture. Paweł (1846-1917) spent most of his life outside his country. He was a Major General in the Austro-Hungarian Army. However, he was not ashamed of his roots and spoke good Polish. After retirement he settled down in Cieszyn. Franciszek (1848-1936) lived in Bobrek near Cieszyn. He was a Polish social and national activist, and a member of Polish organisations: the Duchy of Cieszyn Motherland Schools (*Macierz Szkolna Księstwa Cieszyńskiego*) and the Union of Silesian Catholics (*Związek Śląskich Katolików*). By defending their language identities they became members of community whose history is connected not with the Duchy of Cieszyn but with neighbouring country, the Polish-Lithuanian Commonwealth.